

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כז, תשל"ו



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

"קש", "קנה" ו"קנה המידה" בשימוש לשון חז"ל

הקש משמש במקרא כדבר קל שאין לו עצמה, וברוב המקומות הוא בא עם פ"ף הדמיון: "תשלח חרונוך יאכלמו בקש" (שמות טו, ז); "בקש נדף קשתו" (ישעיה מא, כ); "הנה היו כקש אש שרפתם" (שם מז, יד), "ויפיצם בקש עובר לרוח המדבר" (ירמיה יג, כד). ואפילו בלי פ"ף הדמיון יש בו משום דימוי: "העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף" (איוב יג, כה).

וגם קנה משמש במקרא כדבר קל שממשו מועט, אם כי הוא גדול באיכותו ובכמותו מן הקש, שכן לא קשה לרצו. ונאמר: "עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה מצרים" (מ"ב יח, כא, והשוה ישעיה לו, ו ומב, ג); "וידעו כל ישבי מצרים כי אני ה', יען היותם משענת קנה לבית ישראל" (יחזקאל כט, ו). ופירש רש"י שם: "כמה פעמים סמכו עליהם... ולא הועיל להם נקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו".

ובמובן זה של דברים קלים ורפים השתמשו חז"ל בקש ובקנה לדימויים הם, ולא פפשוטם: בחולין כז ע"ב מובא, כי שמואל קפוטקאה אמר לתלמידיו: "קשה בעיניכם ש ד ח י ת י א ת א ו י ב י פ ק ש", היינו בדברים שאין בהם ממש. ומעניין, כי בכתב-יד הנוסח הוא: "ש ה פ י ת י א ת א ו י ב י פ ק ש", השוה "דקדוקי סופרים" במקום.

ר' אברהם אבן עזרא אמר בשירו "אשיר בקול", מהדורת ד' כהנא ח"א, עמ' 152: "יחשוב אויבו לקש כחוש וגם קנה רצוץ". וכן אמר בפיוטו "יהמה לבבי" (מהדורת י' לוי, סי' 186): "ועדת מרעים פקש דחה". והשימוש כאן הוא בכ"ף הדמיון בדומה למקראות.

בדומה לשימוש בקש במובן רוחני השתמשו חז"ל בקנה. פירושלמי ברכות פ"ט ה"א נאמר: "רבי, לאלו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב?" והלשון בויקרא רבה ד' (מהדורת מ' מרגליות) הוא: "לזה דחית בקנה, לנו מה את משיב". מרגליות מביא גם נוסח "דחית אותו בקץ"; ונראה שזוהי טעות במקום "קש". ובאמת בבראשית רבתי (מהדורת ח' אלבק, עמ' 160)

הנוסח הוא: "לזה דחית בקש". ובבמדבר רבה הלשון: "לזה דחית ה בקנה, לנו מה אתה משיב?".

ידועה גם דחיפה באמת הבניין במובן "דחייה בקנה". בשבת לא ע"א מסופר: "מעשה בגוי אחד שבא לפני שמאי. א"ל: גיירני על מנת שתלמדני התורה כולה על רגל אחת. דחפו באמת הבניין שפידו". ו"אמת הבניין" היא קנה המידה שביחזקאל מ, ה: "וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטפח". וברור, שגם כאן אין דחיה ממש בכוח, שכן לפני כן מסופר, שבא נכרי לשמאי וביקש לגיירו, על מנת שילמדו תורה שבכתב בלבד. לא נאמר שדחפו, אלא "גער בו והוציאו בניזפה". ואם כן, יש גם כאן להבין את הדברים רק במובן של גערה חזקה. והשווה דברי מהרש"א שם, שבאמת הבניין "רמז לו, כמו שהבניין אי אפשר לו לעמוד ביסוד אחד, כן התורה". ובמובן "דבר שמקבלים בקלות" מובא בבראשית רבה פ"כ: "כל מה שעמלתי שבע שנים, בא זה והושיטה לי בקנה". ושם פ"ע נאמר: "ובא [הגר] והושיטה לו [הקבה] בקנה". ומעין זה אתה מוצא בקהלת רבה פ"ז: "אמרו לו תלמידיו [לר' אליעזר, שהשיב לעקילס הגר], וכי קלה היא פעיניך, דבר שנחבט בו הזקן [יעקב אבינו], ולמה את מושיטו בקנה". ובעניין "הושיטו לו בקנה" השווה דברי נ"ה טורטשינר (טורסיני) במילונו של בן־יהודה, עמ' 6019, הערה 1: "ה פ ש י ט לו את הדבר פ ק נ ה, בכ"ף, עשאו לו פשוט".

יש גם "מ פ ה בקנה", במובן טענה קשה, מעין ניזפה. ברות רבה פ"ה נאמר על שלמה המלך, שמלאך [אשמדאי] ישב על כיסאו, והמלך הלך ממקום למקום וצעק: אני שלמה.

"היתה [אשה] אחת נותנת לפניו קערה של גרישין ו מ כ ה
 א ו ת ו ב ק נ ה על ראשו ואומרת לו: ולא שלמה יושב על
 פסאו, ואתה אומר: אני שלמה מלך ישראל".
 חז"ל גם השתמשו בלשון "גבב", שעיקרו איסוף וקיבוץ
 קש ועצים, גם פאיסוף של דברים קלי ערך. ונאמר: "עד מתי
 (אימתי) את מ ג ב ב [דברים] ומביא עלינו" (ספרא פרשה ד, ה;
 ספרי במדבר סי' עה; יומא עו ע"א). וכיון שאנו מוצאים את
 הצירוף "ק ש ו ג ב ב א" בלשון חז"ל: "כירה שהסיקה ב ק ש
 ו ב ג ב א" (שבת פ"ג מ"א), נתקבל בלשון העם אותו צירוף
 פשם נרדף לדברים ריקים מפל תוכן, ואומרים: "פלוגי דש קש
 וגבבא" — השוה י"ח טביוב, "היסודות העברים בזארגון"
 (כתבים, עמ' 271). ואף ביאליק כתב באחת מאיגרותיו (איגרות
 ביאליק, פרק ב', סי' רמ"ב): "קש וגבבא אל תשלחו לי",
 כלומר חומר שאין לו ערך.